

Zhanna Nekrashevich-Karotkaja / Жанна Некрашэвіч-Кароткая

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu /

Adam Mickiewicz University, Poznań

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9544-2159>

e-mail: zhanek@amu.edu.pl

**Традыцыя анімалістычных гратэскаў
у беларускай культурнай прасторы**

The tradition of animalistic grotesques in the Belarusian cultural space

Tradycja animalistycznych grotesek w białoruskiej przestrzeni kulturowej

ABSTRACT: The subject of this study is the reception and use, as well as the artistic functions of the animalistic grotesque in the Belarusian folklore and book tradition from the second half of the 18th century to the beginning of the 20th century. The article studies folklore and literary poetic narrations from the Belarusian cultural space, in which animalistic images and motifs appear as allegories. Such narrations, widely represented in the folklore of Slavic and non-Slavic peoples, were gradually Christianized, filled with didactic content, and therefore became the basis for further processing. In literature, such plots functioned mainly as animalistic grotesques (a term inspired by the term *animal grotesque*, introduced by Czesław Hernas). The tradition of animalistic grotesques in the Belarusian cultural space is examined for the first time in the context of literary hermeneutics, in connection with the folk rituals and traditions (in particular, in connection with the *Ptači kwas* ritual preserved in the Lusatian Serbs). The popularity of animalistic grotesques can be seen even in the 21st century.

KEYWORDS: animalistic grotesque, folklore, literary treatment, Christianization, modeling of existential strategies.

У беларускай культурнай прасторы¹ даволі шырока прадстаўлены паэтычныя нарацыі фальклорнага і літаратурнага паходжання, у якіх выкарыстоўваюцца вобразы звяроў, птушак і кузурак у якасці алегорый.

¹ Канцэпцыя Беларусі як культурнай прасторы ў гістарычным літаратуразнаўстве [гл.: Некрашэвіч-Кароткая 2020] дае магчымасць разглядаць у адным кантэксце мастацкія з'явы, прыналежаць да гетэрагеннай (рэчыпаспалітаўскай) і ўласна

Тэксты з такімі вобразамі ды з матывам іх урачыстых або жалобных збораў на рускай (або старабеларускай²), лацінскай, а таксама польскай мовах набылі папулярнасць у мастацкім дыскурсе з часоў позняга Барока. У перыяд першага нацыянальнага адраджэння гэтыя тэксты прыцягнулі да сябе ўвагу даследчыкаў беларускай народнай культуры і, урэшце, выявілі сваю рэlevantнасць у творчасці аднаго з заснавальнікаў новай беларускай літаратуры – Максіма Багдановіча.

Аб'ект даследавання – лацінамоўная паэма Міхала Карыцкага *Avium comitia*; запісаныя Дамінікам Рудніцкім, Янам Чачотам і Аляксандрам Рыпінскім тэксты беларускіх народных песняў з аніمالістычнымі матывамі; верш М. Багдановіча *Мушка-зелянуска і Камарык – насаты тварык*. Даследаванне аніمالістычных вобразаў і матываў у паэтычнай культуры беларускага народа арыентавана ў рэчышча літаратурнай герменеўтыкі, г. зн. мае на мэце высветліць функцыю і мастацкую спецыфіку названых алегорый.

Аніمالістычныя матывы ў мастацтве, з'яўляючыся ці не самымі архаічнымі і найбольш традыцыйнымі, зрабіліся з часам поліфункцыйнымі дзякуючы разнастайнасці іх семантыкі. На думку Веслава Пшыбылы (*Wiesław Przybyła*), жывёлы часта робяцца суб'ектам канструктыўнай камунікацыі. Даследчык падкрэслівае, што вобразы жывёл у сферы культурнай вытворчасці не носяць аўтатэлічнага характару, яны адыгрываюць ролю своеасаблівага медыярэсурсу ў працэсе пазнавальнай дзейнасці чалавека. Кожная жывёла, увасобленая ў мастацкім вобразе, выступае як частка нашай ідэнтычнасці, і праз досвед эстэтычнай свядомасці лірычны суб'ект злучаецца або гатовы злучыцца з гэтымі жывёламі ў гарманічнай еднасці [*Przybyła* 2011: 238–239].

Знаёмыя з дзяцінства папулярныя аніمالістычныя вобразы нацыянальнага фальклору застаюцца і ў XXI ст. актыўна запатрабаванымі ў разнастайных формах рэкрэатыўнай культуры [гл.: Гуляева 2021: 196], шырока выкарыстоўваюцца ў рэкламных слоганах і кампутарных мемах. Адмысловым культурна-эстэтычным патэнцыялам валодае песенны фальклор, у якім, на думку даследчыкаў лемкаўскіх народных песняў, закладаваны нацыянальныя звычаі, вераванні, традыцыі, нормы чалавечых

нацыянальнай (беларускай) парадэгмы. Ужыванне тэрміна “культурная прастора” дазваляе ўспрымаць Беларусь не (толькі) у яе геаграфічных і/або палітычных межах, але таксама як адмысловую культурную рэальнасць у сукупнасці яе матэрыяльнага і духоўнага складнікаў.

² На думку аўтаркі артыкула, тэрмін “руская мова” з'яўляецца найбольш адэкватным адпаведнікам у беларускай мове для пазначэння адной з пісьмовых моў Вялікага Княства Літоўскага (польск. *język ruski*, англ. *Ruthenian language*, ням. *ruthenische Sprache*).

узаемаадносін. «По сути, фольклорная традиция отличается своеобразным символическим метаязыком, в котором отражается духовный мир человека» [Вакарюк, Панцьо 2011: 12]. Асаблівую ролю ў гэтым сэнсе адыгрываюць вобразы-сімвалы, якія ўплываюць на моўнае развіццё асобы. Так, на думку даследчыцы казацкага фальклору Галіны Мыкыціў, сімвалізацыя фальклорных вобразаў не толькі ўтварае сваю асаблівую сістэму, але і выходзіць за яе межы, пранікае ў агульнамоўную прастору, укараняецца ў ёй, фармуючы важныя асаблівасці нацыянальнай моўнай карціны свету [гл.: Микитів 2008: 152].

У фальклоры і літаратуры розных народаў свету шырока выкарыстоўваюцца вобразы разнастайных птушак, звяроў і кузурак у якасці мастацкага іншасказання. Аніمالістычная сімволіка выступае ў самых разнастайных змястоўных кантэкстах і можа набываць розныя функцыі. Найбольш шырока прадстаўлены ў падобных тэкстах птушыныя матывы, і песні з імі выступаюць своеасаблівым маркёрам пэўнай этнакультурнай парадыгмы. Так, у культавым турэцкім серыяле *Бліскучае стагоддзе* (*Muhteşem Yüzyıl*, дата прэм'еры – студзень 2011) актрыса Мер'ем Узерлі ў ролі Хюрэм-султан (якая паходзіла з Крыма) спявае ўкраінскую калыханку *Люлі, люлі, люлі, налетілі гулі*. Сапраўды, беларускі, украінкі і расіянкі спявалі і спяваюць сваім дзецям калыханкі пра тое, як прыляцелі куры або галубы (гулі); пры гэтым або ставіцца пытанне, чым можна пакарміць гэтых птушак, або самі птушкі абмяркоўваюць, чым яны будуць карміць дзіця. Фактычна, ужо ў межах гэтага няхітрага мастацкага кантэнтна ствараецца сацыяльна і этычна абумоўленая сітуацыя. Аднаведныя матывы фальклорнага паходжання актыўна пранікалі ў літаратуру розных славянскіх народаў.

Так, Ян Чачот (Jan Czeczot), які збіраў і апрацоўваў беларускі фальклор, адначасова насычаў птушынымі вобразамі свае ўласныя паэтычныя творы [гл.: Кохан 2011]. Адмысловую алегарычную перспектыву з выкарыстаннем аніمالістычных вобразаў, шчыльна звязаных з народнай дэманалогіяй (*Biała Sroka, kot Wargin, Kobieta Insekta*), прэзентуе мастацкая проза Яна Баршчэўскага [гл.: Некрашэвіч-Короткая 2019: 287–288]. Фальклорны матэрыял з разнастайнымі аніمالістычнымі элементамі ў XX ст. быў актыўна запатрабаваны дзіцячымі пісьменнікамі, дзякуючы чаму ў культурную свядомасць дзяцей увайшлі такія персанажы, як *Муха-Цакатуха* (*Муха-Цокотуха*), *Тараканішча* (*Тараканище*; абое – з вершаванай казкі Карнея Чукоўскага), *Мушка-Зелянушка* і *Камарык насаты тварык* (з верша М. Багдановіча), *Koziołek Matołek* (з коміксаў Карнэля Макушынскага і Мар'яна Валентыновіча).

З этнаграфічных даследаванняў вынікае, што адзначаная папулярнасць аніمالістычнай сімволікі невыпадковая. Адмысловае значэнне

ў культуры розных народаў мелі абрады і традыцыі, якія ўвасаблялі ідэю сімвалічнай жаніцьбы птушак, а таксама (радзей) звяроў і кузурак [Kawan 2010: 618–622]. У трох папярэдніх артыкулах намі былі прааналізаваныя мастацкія алегорыі абраду лужыцкіх сербаў *Ptači kwas* у сувязі з традыцыяй звярыных гратэскаў у іншых славянскіх народаў [гл.: Некрашэвіч-Короткая 2019], функцыянальныя аспекты бытавання такіх песняў у фальклоры паўночна-ўсходніх і ўсходніх славян [гл.: Nekrašević-Karotkaja 2022], а таксама асобныя аспекты выкарыстання мастацкага кантэнтнага з аніمالістычнымі матывамі як паэтычнага антыдэпрэсанту і рэлевантнага элементу культурнай кампетэнтнасці (*cultural literacy*) [гл.: Некрашэвіч-Короткая 2023]. Былі зроблены высновы пра тыпалагічную сувязь песняў, якія суправаджалі калісьці абрад птушынага вяселля, з традыцыяй звярыных гратэскаў у культуры ўсходніх славян, а таксама пра мадэляванне ў гэтых песнях сацыяльных стратэгіяў і калектыўных роляў з дапамогай алегорыяў і сімвалаў. Гэты артыкул паўстаў як падсумаванне вынікаў ранейшых даследаванняў і мае на мэце выяўленне генетычных пачаткаў аніمالістычных гратэскаў у фальклоры і літаратуры беларускай культурнай прасторы, нацыянальнай спецыфікі гэтай мастацкай з’явы на фоне славянскай культурнай традыцыі, а таксама ўсталяванне прычыны яе стабільнасці з часоў позняга Барока да перыяду “нашаніўскага” адраджэння.

Тэрмін *аніمالістычны гратэск* – вытворны ад паняцця *groteska zwierzęca* Чэслава Гэрнаса (Czesław Hernas), які звярнуў увагу на названы жанр у межах даследавання так званай савіздзальскай літаратуры (*literatura sowizdrzalska*). Разглядаючы помнік перыяду позняга Барока *Relacja o zwierzętach niektórych*, навуковец супаставіў яго са славянскімі песнямі пра тое, як чвартавалі камара або пра тое, як камар памёр, зваліўшыся з дуба. Параўноўваючы розныя жанры паэзіі позняга Барока, Ч. Гэрнас прыйшоў да высновы, што *Relacja...* паводле сваёй мастацкай прыроды бліжэйшая да звярыных, птушыных, камарыных гратэскаў, чым да дыялогаў каханкаў [гл.: Hernas 1957: 361]. У гэтым жа артыкуле даследчык прапанаваў некаторыя асноўныя характарыстыкі жанру гратэска:

W grotesce popularne, oczywiście, prymitywne prawdy społeczne czy realia ulegają przekształceniu, ponieważ wchodzą w nowy kontekst językowo-semantyczny. Groteska atakuje powszechne nawyki skojarzeniowe, łamie ustalone związki przyczynowo-skutkowe, nadaje przedmiotom, czynnościom, sytuacjom atrybuty, które nie są zgodne z powszechnym doświadczeniem społecznym [Hernas 1957: 364].

Варта адзначыць, што ў выпадку разгляданых тут аніمالістычных гратэскаў з беларускай культурнай прасторы не заўсёды ідзе гаворка

пра свядомае разбурэнне асацыяцый і парушэнне прычынна-выніковых сувязяў. Нашмат часцей ёсць падстава разважаць пра ролевае замяшчэнне тых сацыяльных суб'ектаў, якія ў гэтых асацыяцыях задзейнічаны. Таму і тэксты анімалістычных гратэскаў заўсёды носяць алегарычны характар.

З ліку беларускіх гісторыкаў літаратуры да іх вывучэння звяртаўся ў першую чаргу Адам Мальдзіс. Навуковец карыстаўся тэрмінам “звярыныя гратэскі”, са спасылкай на артыкул Ч. Гэрнаса [гл.: Мальдзіс 1980: 117], апавядаючы пра вершы XVIII ст., аўтарам якіх лічыцца ксёндз *Societatis Jesu* Д. Рудніцкі (1676–1739). Менавіта яму прыпісаў Аляксандр Брукнер [гл.: Brückner 1916: 327] аўтарства шматлікіх вершаў у стылі гратэска.

Адным з найбольш папулярных тэкстаў са збораў Д. Рудніцкага была гратэская гісторыя пра камара, які ўпаў з дуба, “стоўк сабе каляншча” і ў выніку памёр, аплаканы Мухай (*Камара з дуба цяжкі ўпадак*). Гэты тэкст, да якога кампазітар Віктар Капыцько напісаў музыку, уключаны ў шматлікія зборнікі даўняй беларускай паэзіі і пачынаецца так:

Стукнула, грукнула ў лесе.
Што ж нам новага прынесе?
Упаў камарэц з дуба,
Шукаючы Галуба etc.
[цыт. па: Мальдзіс 1987: 62]

Паводле звестак А. Мальдзіса, даследчыкам вядомага 20 розных варыянтаў гэтага тэксту. Не менш вядомы яшчэ адзін твор пад назвай *Птушыны баль*, запісаны Д. Рудніцкім:

Да ўчыніў верабей на прыпечку жніва,
Змалаціўшы, уварыў пшанічнае піва.
Паўтычыны хмелю даў, вельмі ж тога жалаваў,
Думных меў прахаці, гасцей частаваці.
[Рудніцкі 2011: 784]

Пры першасным знаёмстве з гэтымі тэкстамі падаецца даволі дзіўнай тая акалічнасць, што ксёндз-езуіт звярнуў увагу на такія, здаецца, далёкі ад хрысціянскай культуры забаўляльныя песенныя тэксты пра баляванне птушак. Навошта ён вырашыў апрацаваць яго? Якія скрытыя сэнсы маглі прыцягнуць увагу духоўнай асобы да жартаўлівай анімалістычнай алегорыі?

Гэта пытанне на многія гады заставалася для мяне без адказу. Разам з тым, не выклікала даверу і занадта крытычнае меркаванне А. Брукнера адносна песенных тэкстаў са збору Д. Рудніцкага: „Ta skromna muza zakonna schodzi całkiem na nutą ludową i w niej wyśpiewał

[Dominik Rudnicki. – *Ž.N.-K.*] radość uczeni z powodu wakacji, babine troski o jej koziołka, wesele ptasze i tym podobne niewybredne pomysły” [Brückner 1903: 380]. Пазней аказалася, што *niewybredne pomysły* – важны элемент этэтычнага досведу многіх славянскіх і неславянскіх народаў. У першую чаргу гэта датычыць беларускай традыцыйнай культуры (фальклору), а таксама заснаванай на ёй літаратурнай традыцыі. Менавіта з беларускіх зямель паходзіў Д. Рудніцкі, які ажыццяўляў сваё пастырскае служэнне і педагогічную дзейнасць (у якасці настаўніка калегіі) у Слуцку, Гродне, Мсціславе і іншых гарадах [Мальдзіс 1980: 75].

Аналізуючы вызначаны мастацкі кантэнт, няцяжка заўважыць, што практычна ўсе песні з аніمالістычнымі матывамі алегарычна пазначаюць кантэкст чалавечых адносін. Пры гэтым адмысловае значэнне мае тая акалічнасць, што самую багатую інтэрпрэтацыйную семантыку ў выяўленчым і слоўным мастацтве набыло веснавое спароўванне птушак. У даследаваннях з галіны этнаграфіі розных народаў апісаны абрады, традыцыі, а таксама песні, якія ўвасаблялі ідэю сімвалічнай жаніцьбы звяроў, птушак або кузурак. Матыў такога вяселля асабліва папулярны ў дзіцячым фальклору; калісьці ён быў звязаны з адпаведным рытуалам і ўяўленнем пра тое, што падчас дажджу ў суправаджэнні сонечнага святла лісы, шакалы, мядзведзі і ваўкі спраўляюць вяселле. Пры гэтым найбольш шырока ў межах дадзенай традыцыі прадстаўлена тэма птушынага вяселля. На грунце вывучэння літаратурных крыніц (паэма *The Parlement of Foules* Джэфры Чосера, камедыя *A Midsummer Night's Dream* Уільяма Шэкспіра) навукоўцы прыйшлі да высновы пра існаванне ў даўнія часы адмыслова ўсталяванага дня птушынага вяселля як абраду, у межах якога маладыя дзяўчаты і хлопцы аб’ядноўваліся папярэдне сімвалічнымі сувязямі на вобраз і падабенства птушак [Kawan 2010: 618]. У Англіі такі дзень прыпадаў на 14 лютага (сучасны дзень Св. Валянціна), у Люксембургу – на 19 сакавіка.

У малага славянскага народа лужыцкіх сербаў захоўваецца да нашых дзён у актыўным бытаванні абрад птушынага вяселля (в.-луж. *Ptači kwas*, н.-луж. *Ptaškowa swajźba*, ням. *Vogelhochzeit*). Яго святкаванне прыпадае на 25 студзеня і функцыянальна супастаўляецца з гуканным вясным або сустрэчай птушак у іншых славянскіх народаў. На сённяшні дзень птушынае вяселле зрабілася важным элементам сербалужыцкай культурнай ідэнтычнасці, а ў шматлікіх інсцэніроўках 25 студзеня прымаюць удзел дзеці [гл.: Nose, Mirtschin, Pohontsch, Scholze, Schön (ed.). 2014: 452]. Важную ролю ў яго святкаванні (як і ў сапраўдным вяселлі) адыгрывае тэкстава-вакальнае суправаджэнне абраду.

Самая папулярная да сённяшняга дня сербалужыцкая песня пра птушынае вяселле была запісаная ў XVIII ст., а пазней апублікаваная

этнографамі Леапольдам Гаўптам і Янам Арноштам Смолерам у зборы *Pjesnički hornych a delnych Lužiskich Serbow* (1841). Пачатак гэтай песні выглядае наступным чынам: *‘Lajće, nowa wjec so stała, / Slyšće, chceće zrozemić ! / Sróka je sej muža ‘zała / A budže so woženíc* [Навпт, Smoler 1841: 256]³. Хоць на пачатку актуалізуецца тэма шлюбу (сарока ўзяла сабе мужа і будзе жаніцца), з агульнага кантэксту песні вынікае, што прывязка да тэмы вяселля тут фармальная. Хутчэй за ўсё, Л. Гаўпт, які запісаў гэту песню, імкнуўся ўзмацніць сацыяльны кантэкст сюжэта, дзе прадстаўлены самыя розныя сітуацыі ўзаемадзеяння персанажаў: сумесная праца, забава, звада. Застаецца дадаць, што Л. Гаўпт быў пратэстанцкім святаром.

Калі супаставіць тэксты сербалужыцкай і цытаванай вышэй беларускай песні *Птушыны баль*, можна заўважыць, што і ў адной, і ў другой менавіта маленькая птушка верабей робіцца адказнай за выкананне надзвычай важнага задання: прыгатаванне пачастункаў [гл.: Некрашэвіч-Короткая 2019: 281]. І адна, і другая песня насычаны актыўным сацыяльным узаемадзеяннем, а таксама ў абедзвюх песнях прысутнічае момант канфлікту, драматычнага напружання. А. Мальдзіс справядліва адзначаў: “Птушыны баль нагадвае звычайную шляхецкую папойку” [Мальдзіс 1980: 119]. Параўнаем:

Při tym nasta wulka zwada: / Sknadžik klesny sykorku [Навпт, Smoler 1841: 258]⁴;

Паруець Сава Хрусьцяля, опул разадрала, / А спячому Жураўлёві горла пракусала [Рудніцкі 2011: 785].

Спяваючы такія песні, дзеці не толькі аўтаматычна запаміналі назвы розных птушак, але праз іх уключэнне ў дынамічнае дзеянне (з выпіўкай, танцамі, звадай, бойкай і нават забойствам) асэнсоўвалі ўсе магчымыя (пазітыўныя і негатыўныя) варыянты сацыяльнага ўзаемадзеяння.

Менавіта на гэты маральна-выхаваўчы аспект звярыных гратэскаў і звярнулі сваю ўвагу ўжо ў XVIII ст. святары, якія займаліся збіраннем і апрацоўкай фальклору. Задачай апрацоўшчыкаў было пераарыентаваць сацыяльны дыскурс анімалістычнага гратэску ў патрэбным (хрысціянскім) кірунку, а ўласна матыў вяселля з эратычнымі намёкамі як рудыментамі архаічнага абраду завуалюваць або наогул выдаліць. Менавіта гэта і зрабіў Д. Рудніцкі. У тэксце *Птушынага балю* не ідзе гаворка пра шлюб, а да з’яўлення звадлівай савы, якая падбухторыла ўсіх на бойку, птушкі мірна балявалі: *За здароўе Вераб’я елі, пілі аж два дня, / Не*

³ “Гляньце, адбылося штосьці новае! Паслухайце, [калі] хочаце зразумець! Сарока ўзяла сабе мужа і будзе з ім жаніцца” (серб.-луж.). Тут і далей пераклады аўтаркі артыкула.

⁴ “Тым часам здарыўся буйны канфлікт: стрынатка дала поўху сініцы” (серб.-луж.).

чыніўшы здрады, не дазнаўшы звады [Рудніцкі 2011: 785]. Менавіта такая мадэль сацыяльных паводзін, хутчэй за ўсё, была расцэнена ксяндзом Д. Рудніцкім як пазітыўны ўзор для наследавання.

Прадстаўленыя вышэй народныя песні з птушынымі алегорыямі, а таксама іх стылізацыі і апрацаванні, выкананыя Д. Рудніцкім, дазваляюць высветліць мастацкую традыцыю для лацінскай паэмы *Avium comitia* (*Птушыны сойм*) М. Карыцкага, які паходзіў з беларускіх земляў. Паэма была напісана, хутчэй за ўсё, непасрэдна пасля элекцыйнага сойму 1764 года, на якім абралі апошняга караля Рэчы Паспалітай – Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Зразумела, што ў паэме М. Карыцкага птушкі на сваім сойме абралі каралём арла: арал як сімвал – геральдычнае ўвасабленне каралеўскай улады ў Рэчы Паспалітай.

Паэма прысвечаная новаабранаму каралю і прадстаўляе птушыны сойм, на якім пасля доўгіх дэбатаў і шматлікіх канфліктаў Арал быў абраны каралём. *Avium comitia* толькі фармальна можна аднесці да прынагоднай палітычнай літаратуры Рэчы Паспалітай. Мар'я Гарбачова лічыла паэму арыгінальнай алегорыяй (*potyślowa alegoria*), даводзячы, што М. Карыцкі наўрад ці рэальна цікавіўся сучаснымі яму падзеямі палітычнага жыцця, а больш быў заклапочаны стварэннем уласнай паэтычнай культуры. „I w formie, nie w treści jego wierszy, odnajdujemy główne wartości” [Garbaczowa 1980: 188] – адзначае даследчыца.

З пункту гледжання жанравай класіфікацыі *Avium comitia* не з'яўляецца ні травесцыйным, ні парадыйным увасабленнем формы гераічнага эпасу, на якія была надзвычай багатая літаратура позняга Асветніцтва. М. Карыцкі, складаючы вершы класічнай лацінай у дактылічных гекзаметрах, сумленна захоўвае найважнейшыя патрабаванні эпічнага канона, якія былі сфармуляваныя яшчэ Мацеем Казімірам Сарбеўскім [гл.: Niekraszewicz-Karotkaja 2024: 470]. Згаданая М. Гарбачовай фармальна-вартасць *Avium comitia* заключаецца перадусім, бадай, у тым, што гэта алегарычная паэма сягае каранямі ў народную мастацкую традыцыю анімалістычных гратэскаў. Яна, бясспрэчна, была знаёмая паэту з Беларусі, які быў, да таго ж, як і Д. Рудніцкі, ксяндзом-езуітам.

Найважнейшым матывам, запазычаным з народных песняў пра шлюбнае паяднанне птушак або кузурак, быў матыў сутыкнення і канфлікту, вельмі актуальны ў сувязі з тагачасным палітычным жыццём грамадзян Рэчы Паспалітай. Таму паэма М. Карыцкага далёкая ад аптымізму, які ўласцівы панегірыкам перыяду элекцыі апошняга караля. Адсутнасць гэтых аптымістычных спадзяванняў прасочваецца найперш у характары алегорыі. Ужо ў межах кананічнага эпічнага заспева як *argumentum* (асноўная тэма) прэзентуюцца шматлікія няшчасці птушак:

Multimodos pulsata malis, nulloque quietam
 Nacta loco sedem miseranda propago volucrum
 Ipsa vicem damnare suam, fatoque sinistro
 Acceptas clades et conscia numina cladum
 Accusare, vagum sparsis per inane querelis,
 Instituit⁵.

[Korycki 1817: 4]

Хоць у канцы паэмы *omnes indulgent genio* [усе выказваюць пашану герою] і *festosque triumphos concelebrant* [услаўляюць яго святочна ды ўрачыста], аднак гэтыя фармулёўкі не перадаюць агульнага настрою твора. Знакам рэальнага пазіцыянавання наратара службыць выступленне апошняй птушкі, якой не было і не магло быць у ніводным з народных гратэскаў. Пасля шматлікіх канфліктаў з удзелам жураўлёў, варон, пугачоў, лебедзяў, паўлінаў, галубоў і нават зайцоў перад птушыным соймам выступае папугай, які і прапануе выбраць Арла *summum Rectorem populi* [вярхоўным валадаром народа] [Korycki 1817: 14]. Якаў Парэцкі зрабіў у гэтай сувязі слушнае выснову:

Насмешлівы, злёгка з’едлівы тон у паэме *Птушыны сойм* адлюстроўваў сумненні Карыцкага ў магчымасці хуткага паляпшэння становішча ў краіне пасля ўступлення на трон Станіслава Аўгуста [Парэцкі 2014: 15].

Выбар М. Карыцкім птушынай алегорыі ў якасці сюжэтнай рамкі, хутчэй за ўсё, абумоўлены надзвычайным дынамізмам, уласцівым гратэскам. Гэты дынамізм быў засвоены з мастацкай практыкі адпраўлення абраду птушынага вяселля або падобнага да яго. Алесь Жлутка падкрэсліваў, што характарыстыка Арлоў у паэме М. Карыцкага адбываецца праз дзеянне, вынікае з іх актыўнасці:

Тыпізацыя цалкам адпавядае класіцыстычнаму ідэалу кіраўніка дзяржавы: мудрасць і справядлівасць, вайсковая доблесць і адвага, клопат пра падданных. Гэтыя якасці і выяўляюцца ў галоўных падзеях *Птушынага сойму* [Жлутка 2007: 33–34].

Прыгадаем, што кожнай птушцы або кузурцы ў народных гратэсках адводзілася пэўная роля або прыпісвалася канкрэтная стратэгія сацыяльных паводзін, станючая ці адмоўная. У гэтым сэнсе аніمالістычныя гратэскі можна разглядаць як своеасаблівы аналаг Псалтыра для простых людзей. Успомнім, што Францыск Скарына выдаў Псалтыр першай

⁵ “Прыгнечанае незлічонымі бедствамі, няшчаснае птушынае племя, не маючы магчымасці спакойнага жыцця, вырашыла само паскардзіцца на свой лёс ды спагнаць страты, панесеныя праз несумленныя суды, а таксама прадставіць справаздачу пра гэтыя страты, выказаўшы шматлікія нараканні” (лац.).

кнігай Бібліі ў Празе ў 1517 г., а пазней друкаваў Псалтыр ізноў – у Вільні ў 1522 г., гэтым разам як частку “следаванага Псалтыру” [гл.: Некрашэвіч-Кароткая 2015: 51–54]. Усходнеславянскі першадрукар разумее, што шматлікія алегорыі ў псалмах цара Давіда мелі сваёй найважнейшай мэтай іншасказальнае пазначэнне такіх чынаў, якія адрозніваюць пабожнага чалавека ад грэшніка. Падобную замалёўку тыпаў грамадскіх паводзін, хутчэй за ўсё, меў на мэце і ксёндз М. Карыцкі, ствараючы сваю паэму. Пры гэтым ён ведаў, што анімалістычныя гратэскі валодаюць неверагодным патэнцыялам для выражэння разнастайнай семантыкі.

За змястоўнай лёгкасцю і гумарам песняў пра ўрачыстасці птушак, жывёл і кузурак былі прыхаваныя латэнтная маралізатарская накіраванасць і выхаваўчыя інтэнцыі. Іх сюжэт мог быць звязаны з апісаннем не толькі радасных пачостак, але і жалобных падзей. Украінскі навуковец Міхайла Возняк выявіў у бібліятэцы Залускіх яшчэ адзін анімалістычны гратэск, запісаны Д. Рудніцкім. Сюжэтна гэта песня звязана не з жаніцьбай, а з хваробай вераб’я і яго наступнай смерцю:

Siw sobie worobeuczuk na kuchni,
Da oczycy iomu podpuchly.
Oy werebeuczuk, senno nemożesz,
Niewiedaiu, czy żyw budesz.
[цыт. па: Возняк 1929: 251]

На такі варыянт сюжэта ўказаў заснавальнік беларускай філалогіі Яўхім Карскі ў сваёй працы *Белорусы* [гл.: Карскі 2001: 460]. Важна, аднак, што ў апошняй страфе наратар дае параду цалкам у духу хрысціянскай этыкі:

Neplączte werebeuczuka, nie wyite
Ale za niego Bohu sa molite.
Wiecznaia pamięć wiebeuczukowi,
Naszomu nehdy druhowi.
[цыт. па: Возняк 1929: 251]

Асноўны акцэнт у многіх анімалістычных гратэсках, якія надзвычай лёгка асядалі ў эстэтычнай свядомасці слухачоў, перамяшчаўся (асабліва пасля іх апрацоўкі збіральнікамі фальклору) на элементы выхаваўчай парадыгмы. Таму надалей яны ўжо прыцягвалі да сябе ўвагу не толькі святароў, але і паэтаў-рамантыкаў, а таксама этнографію. Беларускі публіцыст і кнігавыдавец А. Рыпінскі прывёў у сваёй кнізе *Białorus* (1840) тэкст беларускай народнай песні пра шматгадовую службу ў пана, за якую працаўнік праз пэўны час атрымліваў узнагароду:

Służyŭ ja ŭ pana ròùtara leta,
Wysłużyŭ ja ŭ pana – kureczku za jeta.
Maja kureczka złatapióreczka
Po dwaru chodzić, kurczat wodzić,
Chwost nadymaje, pana pocieszaje etc.
[цыт. па: Рypiński 1840: 155–156]

Аўтар кнігі суправаджае тэкст песні сваімі каментарамі, адзначаючы мноства карысных эфектаў ад выканання гэтай песні: дзіця вывучвае назвы хатніх жывёл, практыкуецца ў іх вымаўленні, развівае памяць. Шматразова паўтараючы песню, дзіця не толькі запамінала назвы жывёл і птушак, але таксама на падсвядомым узроўні засвойвала прыклады ўвасобленых у тэксце паводзінавых стратэгий – як пазітыўных, так і негатыўных. Так, апошнім падарункам пана ў згаданай вышэй песні сталася дзяўчына, якая „напілася, лезла з печы, забілася”. Важная этычная тэма асуджэння п’янства і рацыянальнага выбару спадарожніка / спадарожніцы жыцця ўплятаецца ў забаўляльны аніمالістычны кантэкст, асядаючы ў памяці дзіцяці. На думку А. Рypiнскага, „to pierwiastkowe wychowanie silnie wpływa na całą moralność dalszych lat życia ludzkiego” [Rypiński 1840: 161–162].

Я. Чачот уключыў у шосты том свайго песеннага збору *Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny* (1846) песню пра шчыгла, які хоча ажаніцца: *Szczyhlik niewieliki hramadu zbiraje, / Sam niechocze adzîn żyć, ženic sie maje* [Czczot 1846: 30]. На звярыныя гратэскі звярнуў таксама ўвагу Я. Карскі. Сярод беларускіх жартаўлівых песняў навуковец заўважыў нямала такіх, у якіх прадстаўлена вяселле птушак ці кузурак або іх хаўтуры. Пры гэтым даследчык адзначаў: «Подобные песни известны и другим отраслям русского племени, а также другим славянским народам и даже неславянским» [Карскі 2001: 460]. Апрача таго, Я. Карскі прыводзіць тэкст песні пра жаніцьбу і смерць камара, шлюб якога з мухай аказаўся няўдалым. Тэкст гэтай песні запісаў у сярэдзіне XIX ст. беларускі краязнавец, гісторык і публіцыст Адам Ганоры Кіркор (1818–1886):

Камар з мухай палюбіўся,
Палюбіўшыся, пажаніўся,
Пажаніўшыся, пасварыўся.
[цыт. па: Карскі 2001: 462]

З каментароў даследчыкаў вынікае, што фантастычны зарад эмацыйнай энергіі – гэта тое, за што ўсе яны найбольш цанілі аніمالістычныя гратэскі. Многія з гэтых песняў і сёння карыстаюцца папулярнасцю слухачоў. Так, варыянт песні *Птушыны баль*, якая ў XVIII ст. была запісаная Д. Рудніцкім, вядомы беларусам Падляшша:

Як выскочыв воробіей – на прыпычку дыво.
 Як нажав вуон пшэнычэнькі, наробыв вуон пыва.
 Штыры тычкі хмэлю дав, а потуом жаловав –
 Став думку думаты і госты збыраты.

[цыт. па: Fionik 2008: 55]⁶

Адчуванне вясёлай атмасферы падчас выканання песні *Курашчабятура* (сучасны аналаг *Курачкі-златапюрачкі*, зафіксаваны ў кнізе А. Рыпінскага) адзначаюць слухачы ў XXI ст. На Youtub-е можна знайсці відэазапіс выканання песні навучэнцамі мінскай гімназіі № 20. Адзін са слухачоў пакінуў каментар наступнага зместу: „Аж душачка ад парога да прыпечка заскакала!” [*Беларуская народная песня*, online].

Да апрацоўкі звярыных гратэскаў звярнуўся і класік беларускай літаратуры М. Багдановіч. Яго верш *Мушка-зелянушка і Камарык – насаты тварык* прыныпова адрозніваецца ад тых тэкстаў, якія запісвалі Д. Рудніцкі, Я. Чачот і Я. Карскі. Фалькларыстычныя запісы фіксавалі толькі пэўныя алегарычныя фрагменты – або сцэну балявання, або апісанне вяселля, або хваробу і смерць. Тым часам М. Багдановіч, прааналізаваўшы поўны комплекс наяўных звярыных гратэскаў, рэканструяваў цэласную сюжэтную мадэль і дадаў напаўэпічны зачын (*Блізка рэчкі Самацечкі камары таўкуцца...*). Такім чынам паэт надаў старажытнай алегорыі найбольш дасканалую форму і лагічную завершанасць, не забыўшыся пра элегантны паэтычны паралелізм на пачатку:

Захісталася сасонка баравая,
 Затужыла дзяўчынанька маладая,
 Жартаўлівая пяюшка-сакатушка,
 А па імені – мушка-зелянушка.

[Багдановіч 1992: 279]

Як і ў арыгінальных беларускіх звярыных гратэсках, М. Багдановіч адсунуў на задні план уласна матыў шлюбу і вяселля. У канчатковы тэкст твора не ўвайшлі словы мушкі “Эх, калі б мне, мушцы, ды замуж! Стала б мужу я жонкай лагоднай” і г. д. [Багдановіч 1992: 657]. Затое ў найбольш аб’ёмістай трэцяй частцы верша паказаны надзвычай разнастайныя формы паводзін і розных жыццёвых сітуацый у форме тыповых сцэн з вясельнай абраднасці: “жаноцкая радзіна” плача, старшы дружка “рассыпаўся дробным макам перад мушкай”, матылі і пчолкі праяўлялі спрыт, асабліва што да чаркі; чмяліха спявала, музыкі гралі, конікі скакалі, усе разам “п’юць-ядуць ды размаўляюць”. Сама ж муха

⁶ Выказваю шчырую падзяку студэнту Варшаўскага ўніверсітэта Максіму Фіёніку за прадстаўленне гэтай каштоўнай інфармацыі.

вельмі ўмела запрашала гасцей на пачостку, а пасля выдатна частавала. Затое пасля вяселля мушка аказалася благой жонкай, праз што давяла камара да смерці.

Фактычна М. Багдановіч аб'яднаў у адным вершы дзве адрозныя сюжэтныя схемы, прадстаўленыя ў розных народных гратэсках з беларускай культурнай прасторы: урачыстае баляванне і жалобнае развітанне з памерлым. Істотна, што ва ўсіх частках створанай наратарам алегарычнай выявы, як і ў арыгінальных народных песнях, прысутнічаюць важныя падказкі, як паводзіць сябе ў той ці іншай складанай у этычных адносінах сітуацыі. Так, у вершы М. Багдановіча на другі дзень вяселля наладзілі перазовы, “каб не стала аб радзіне кепскай мовы” [Багдановіч 1992: 282]; пасля смерці “кладуць камара ў дамавіну, сазываюць сяброў і радзіну” [Багдановіч 1992: 282]. Немагчыма не заўважыць падабенства ў развіцці сюжэта ў пятай частцы верша М. Багдановіча і ў тэксце песні са збору Д. Рудніцкага *Стукнула, грукнула ў лесе*, дзе таксама надаецца ўвага не толькі прыжыццёвым, але і пасмяротным здарэнням. Пры гэтым ёсць і істотнае адрозненне.

У фальклорным тэксце, запісаным М. Рудніцкім, камар пры сваім сконе дае распараджэнні, дзе і як яго пахаваць, нават што напісаць на надмагіллі:

Пахавай мяне ў полі
Пры зялёнай ролі <...>
Ды і запішы на магіле
Ку векапомнай хвілі: <...>.

[цыт. па: Мальдзіс 1987: 66]

Тым часам у вершы М. Багдановіча, які, хутчэй за ўсё, абспіраўся на тэксты, запісаныя Д. Рудніцкім, камунікатыўны дыскурс адмыслова спалучаецца з актыўным. Наратар распавядае, як паводзілі сябе не толькі блізкія і знаёмыя, але нават выпадковыя мінакі:

ЛЯ дарогі магілу капалі
І ў ёй камара пахавалі,
У сырую зямельку зарылі,
Зверху насып вялікі зрабілі.
Людзі добрыя шляхам мінаюць,
Шапкі нізка здымаюць, пытаюць:
“Не іначай вяльможны вандроўнік, –
Генерал, ці маёр, ці палкоўнік?”
“Не, ляжыць тут камар-камарочак,
У каторага з локаць насочак”.

[Багдановіч 1992: 284–285]

На працягу ўсяго верша акцэнтуюцца не толькі пэўная сацыяльная роля алегарычнай істоты (што было ўласціва ўсім анімалістычным гратэскам), але таксама стаўленне да яе іншых членаў грамадскай супольнасці. Такім чынам не толькі фарміруюцца ўяўленне пра канструктыўнае сацыяльнае ўзаемадзеянне (як ва ўсіх народных песнях пра пачосткі), але і ствараецца эфект эмпатычнага водгуку. Асабліва падкрэсліваюцца рэlevantныя традыцыйнай этычнай парадыгме моманты: здольнасць спачуваць слабому і хвораму, неабякаваць да бліжняга і павага нават да таго, хто пайшоў з жыцця.

Верш М. Багдановіча пра мушку і камарыка быў апублікаваны ў траўні 1915 г., а ў красавіку гэтага ж года Германія ажыццявіла масавую хлорную атаку на Заходнім фронце ў Бельгіі. У выніку было атручана каля 15 тысяч чалавек. Няма наўпроставых падстаў звязаць гэтыя дзве падзеі. Бясспрэчна, аднак, што верш М. Багдановіча прасякнуты не толькі вясёлым задорам і радасцю, але таксама гуманістычнай ідэяй літавання над малым і слабым, якая тым больш рэльефна прагучала ў сваім алегарычным увасабленні на фоне жахлівых масавых знішчэнняў у час Першай сусветнай вайны.

Аналіз сукупнага паэтычнага кантэнтнага анімалістычных гратэскаў, з даўніх часоў пашыраных у традыцыйнай культуры шматлікіх народаў, прыводзіць да высновы пра рэlevantнасць гэтай традыцыі і для беларускай культуры. У тэкстах некаторых народных песняў пра баляванне і вяселле звяроў, птушак і кузурак захаваліся сляды архаічнага народнага абраду, падобнага да сербалужыцкага птушынага вяселля, аднак у фалькларыстычных запісах тэкстаў беларускіх песняў гэтыя сляды не адыгрываюць дамінантнай ролі. Надзвычайная папулярнасць анімалістычных гратэскаў спрычынілася ўжо ў XVIII ст. да выкарыстання адпаведных народных алегорый у кніжнай паэзіі беларускай культурнай прасторы. Так, М. Карыцкі прадставіў у выглядзе птушынай алегорый найважнейшае здарэнне сучаснага яму палітычнага жыцця – элекцыйны сойм, на якім быў выбраны апошні кароль Рэчы Паспалітай. Магчымасць мадэлявання розных стратэгіі сацыяльных паводзін і калектыўных роляў скіравала ўвагу паэтаў і збіральнікаў фальклору да анімалістычных алегорый. Адным з іх быў Д. Рудніцкі.

У той час як многія фалькларысты эпохі Асветніцтва толькі прыводзілі тэксты народных песняў у адпаведнасць з прынцыпамі хрысціянскай маралі, беларускія святары выпрацавалі сваю адмысловую стратэгію выкарыстання анімалістычных алегорый. У сабраных і апрацаваных ім тэкстах Д. Рудніцкі свядома, але ненавязліва, выкарыстоўваючы эстэтычна зніжаныя постаці жывёльнага свету, насычае народную алегорыю прыкладамі пазітыўных і негатыўных стратэгіі

сацыяльных паводзін. Прэзентацыя фундаментальных маральна-этычных каштоўнасцяў у межах вясёлай дзіцячай песні, а таксама наданне цэнтральных канструктыўных роляў маленькім істотам (верабу, сініцы, мушцы, камару) відавочна карэлюе з асноўнымі пунктамі хрысціянскай выхаваўчай парадыгмы. Такім чынам, аніمالістычныя гратэскі не толькі робяцца формай рэкрэатыўнай народнай творчасці, але і набываюць выхаваўчае значэнне. М. Карыцкі, наадварот, напоўніў вядомую з народных песняў алегарычную схему актуальным грамадска-палітычным зместам, захоўваючы пры гэтым дыстанцыю ў адносінах да рэальных палітычных дыскусій і ацэнак.

Актывізацыя мастацкага дыскурсу з аніمالістычнымі алегорыямі паўплывала на пазнейшую кніжную традыцыю, што знайшло адлюстраванне ў творчасці аднаго з заснавальнікаў новай беларускай літаратуры М. Багдановіча. Паэт-адрэджэнец аб'яднаў у адным тэксце (верш *Мушка-зелянуска і Камарык – насаты тварык*) дзве адрозныя сюжэтныя лініі, зафіксаваныя ў запісах народных песняў: вясёлы аповед пра баляванне, а таксама журботную нарацыю пра хваробу і смерць. Сюжэтная інтэграцыя надала пругкасці, завершанасці і рэльефнасці паэтычнаму аповеду.

Як у вусна-паэтычнай, так і ў літаратурнай інтэрпрэтацыі разгледжаных алегарычных вобразаў і матываў з беларускай культурнай прасторы традыцыйная міфа-паэтычная сімволіка прэзентуецца з перспектывы мадэлявання пазітыўных экзістэнцыйных стратэгіяў, асуджае канфлікты і звады, прапагандуе мірную стваральную супрацу, спачуванне і неабякаваць да блізкага. Аніمالістычныя гратэскі, у якіх апавядалася пра ўзаемадапамогу, гасціннасць, шчырую прыязнасць і добра-сумленныя адносіны, а таксама непрыняцце любога гвалту ў асяроддзі маленькіх Божых стварэнняў, рабіліся і робяцца нават у XXI ст. нагодай, каб кожны слухач і чытач задумаўся пра тыя асноўныя прынцыпы ўзаемадзеяння і ўзаемаадносін у супольнасці, якія дазваляюць выжываць і асобнай сям'і, і цэлай нацыі.

References

- Ák vyskočyv vorobej: pesni, kalyhanki, zabaŭlanki i vyličanki beloruskih diti z Pudlâša. 2008. Red. Fionik Doroteusz, Fionik Elźbieta. Bielsk Podlaski: Stowarzyszenie Muzeum Małej Ojczyzny w Stuziwodach.
- Bahdanovič Maksim. 1992. *Poŭny zbor tvoraŭ*. U 3-x t. T. I. Minsk: "Navuka i tэхnika" [Багдановіч Максім. 1992. *Поўны збор твораў*. У 3-х т. Т. I. Мінск: "Навука і тэхніка"].
- Belaruskaja narodnaja pesnja KURA-ŠČAVJATURA [Беларуская народная песня КУРА-ШЧАВЯТУРА] [online] <https://www.youtube.com/watch?v=yPlccxkPm4E> [доступ: 02.02.2024].
- Brückner Aleksander. 1903. *Dzieje literatury polskiej w zarysie*. T. I. Warszawa: Gebethner i Wolff; Kraków: G. Gebethner.

- Brückner Aleksander. 1916. *Bibliografia Polska. Tom XXVI, wyd. K. Estreicher, Kraków 1915* [rec.]. „Pamiętnik Literacki”, 14/1/4: 325–329.
- [Czczot Jan]. 1846. *Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny, niektóre przystawia i idyotyzy, w mowie Sławiano-Krewickiej*. Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego.
- Garbaczowa Maria. 1980. *Michał Korycki – elegantissimus poetarum*. „Ruch Literacki” r. XXI, z. 3 (129): 175–188.
- Guláeva Veronika. 2021. *Razvitie tvorčeskogo voobraženiâ u detej doškol'nogo vozrasta sredstvami fol'klora (195–200)*. V: *Artpedagogika i artpsihologiâ v vek innovacii: materialy III Meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii v ramkah Vserossijskogo Festivalâ nauki* (Moskva, 11–12 oktâbrâ 2021 g.), red. T.V. Hristidis. Moskva: MGİK [Гуляева Вероника. 2021. *Развитие творческого воображения у детей дошкольного возраста средствами фольклора (195–200)*. В: *Арпедagogика и артпсихология в век инновации: материалы III Международной научно-практической конференции в рамках Всероссийского Фестиваля науки (Москва, 11–12 октября 2021 г.)*, ред. Т.В. Христидис. Москва: МГИК].
- Hernas Czesław. 1957. *Proza sowizdrzalska epoki saskiej. Ze studiów nad literaturą staropolską*. „Studia staropolskie” t. 5. Red. Kazimierz Budzyk. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk: 353–371.
- Karski Aŭhim. 2001. *Belarusy*, uklad. i koment. S. Haranina i L. Ljaŭšun; nav. red. A. Mal'dzis. Minsk: Belaruskі kniħazbor [Карскі Яўхім. 2001. *Беларусы*, уклад. і камент. С. Гараніна і Л. Ляўшун; нав. рэд. А. Мальдзіс. Мінск: Беларuskі kniħазбор].
- Kawan Christine Shojaei. 2010. *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*, hrsg. R.E. Brednich, Band 13. Berlin, New York: De Gruyter: 618–622.
- Kochan Tacciana. 2011. *Falklornaja asnova vobrazaj ptušak u paezii Jana Čacota (153–154)*. U: *Falklor i sučasnaja kul'tura, u 2-ch č.* Red. Ivan Roŭda i inš. Minsk: BDU [Кохан Тацяна. 2011. *Фальклорная аснова вобразаў птушак у паэзіі Яна Чачота (153–154)*. У: *Фальклор і сучасная культура, у 2-х ч.* Рэд. Іван Роўда і інш. Мінск: БДУ].
- Korycki Michaelis, S.J. 1817. *Carmina*. Polociae, Typis Academicis S.J.
- Mal'dzis Adam. 1980. *Na skryžavanni slavianskich tradycuj: Litaratura Bielarusi pie-rachodnaha pieryjadu (druhaja palavina XVII–XVIII st.)*. Minsk: Navuka i technika [Мальдзіс Адам. 1980. *На скрыжаванні славянскіх традыцый: Літаратура Беларусі пераходнага перыяду (другая палавіна XVII–XVIII ст.)*. Мінск: Навука і тэхніка].
- Mal'dzis Adam. 1987. *Z litaraturaznajčych vandra-vanniaŭ: narysy, ese, dzionniki*. Minsk: „Mastackaja litaratura” [Мальдзіс Адам. 1987. *З літаратуразнаўчых вандраванняў: нарысы, эсэ, дзённікі*. Мінск: „Мастацкая літаратура”].
- Mikitiv Galina. 2008. *Hudožn'o-obrazna paradigma simvoliv v ukrains'kih kozac'kih pisnâh*. „Vіsник Zaporiz'kogo nacional'nogo unіversitetu. Filologični nauki” № 2: 146–152 [Микитів Галина. 2008. *Художньо-образна парадигма символів в українських козацьких піснях*. „Вісник Запорізького національного університету. Филологічні науки” № 2: 146–152].
- Nekraševič-Karotkaja Žanna. 2015. *Šmatmoŭnaja litaratura Bielarusi ŭ kantëksce aktual'nych litaraturaznajčych kancërsuj: dapatožnik*. Minsk: BDU [Некрашэвіч-Кароткая, Жанна. 2015. *Шматмоўная літаратура Беларусі ў кантэксце актуальных літаратуразнаўчых канцэпцый: дапаможнік*. Мінск: БДУ].
- Nekraševič-Karotkaja Žanna. 2019. *Hudožestvennye allegorii serbolužickogo obrjada Ptači kwas i tradicija zverinyh groteskov v poëtičeskoj kul'ture slavjanskix narodov*. „Zeitschrift für Slavische Philologie” B. 75: 269–296 [Некрашэвіч-Кароткая, Жанна.

2019. *Художественные аллегории серболужицкого обряда Ptači kwas и традиция звериных гротесков в поэтической культуре славянских народов*. „Zeitschrift für Slavische Philologie“ В. 75: 269–296].
- Nekraševič-Karotkaja Žanna. 2020. *Belarus' jak kul'turnaja prastora i eŭrapejski litaraturny pracės XVI–XIX stst.: dapažoŭnik*. Minsk: BDU [Некрасэвіч-Кароткая Жанна. 2020. *Беларусь як культурная прастора і еўрапейскі літаратурны працэс XVI–XIX стст.: дапаможнік*. Мінск: БДУ].
- Nekraševič-Karotkaja Žanna. 2022. *Der Brauch der Vogelhochzeit und Lieder mit Vogel-motiven in der Folklore der nordwest- und ostslawischen Völker: Pragmatische und funktionale Aspekte*. „Lětopis“ № 1(69): 3–20.
- Niekraszewicz-Karotkaja Žanna. 2023. *Animalističeskie groteski v fol'klore i literature slav-janskix narodov kak hudožestvennyj antidepressant i relevantnyj element kul'turnoj gramotnosti*. „Studia Rossica Posnaniensia“ t. 2, № 2: 9–28 [Niekraszewicz-Karotkaja Žanna. 2023. *Анімалістычэскія гротэскі в фольклорэ і літаратуры славянскіх народаў как художэственны антыдэпрэсант і рэлевантны элемент культурнай грамацкасці*. „Studia Rossica Posnaniensia“ t. 2, № 2: 9–28].
- Niekraszewicz-Karotkaja Žanna. 2024. „Przypatrzenie się ptakom podniebnym”: „ptasia kuchnia” opracowania piosenek ludowych w kulturze poetyckiej XVIII wieku (460–474). W: Kowalewska Danuta i in. [red.]. *Wiek osiemnasty od kuchni. IV Kongres Badaczy Osiemnastego Wieku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Parèckì Jakaŭ. 2014. *Žyccë i tvorčasc' Mihala Karyckaga*. „Lidski Letapisec” № 3 (67): 11–21 [Парэцкі Якаў. 2014. *Жыццё і творчасць Міхала Карыцкага*. „Лідскі летапісец” № 3 (67): 11–21].
- Pjesnički hornych a delnych Łužiskich Serbow <...> Prjeni džjel. Pjesnički hornych Łužiskich Serbow = Volkslieder der Wenden in der Ober- und Nieder-Lausitz <...>*. 1841. Ed. Hawpt Leopóld, Smoler Jan Ernst. *Volkslieder der Wenden in der Oberlausitz*. Grimma: bei J. M. Gebhardt.
- Przybyła Wiesław. 2011. *Kulturowa semantyka motywu zwierząt*. „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja” № 3 (129): 238–252.
- Rudnicki Daminiuk. 2011. *Veršy, što pry pisvjucca... U: Brazhunoŭ Aljaksandr (rèd.). Slavjanamoŭnaja paëzija Vjalikaha Knjastva Litoŭskaha XVI–XVIII stst*. Minsk: Belaruskaja navuka [Рудніцкі Дамінік. 2011. *Вершы, што прыпісваюцца... У: Брагзунуў Аляксандр (рэд.). Славянамоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага XVI–XVIII стст*. Мінск: Беларускае навукі].
- Rypiński Alexander. 1840. *Białoruś. Kilka słów o poezji prostego ludu téj naszéj polskiej prowincii; o jego muzyce, śpiewie, tańcach, etc*. Paryż: w księgotłoczni J. Marylskiego.
- Sorbisches Kulturlexikon*. 2014. Ed. Hosi Susanne, Mirtschin Maria, Pohontsch Anja, Scholze Dietrich, Schön Franz. Bautzen: Domowina-Verlag.
- Vakarŭk Lŭdmila, Panc'o Stefaniya. 2011. *Zoonimični simvoli v etnomovnij kartini svitu (na materialii lemkiw'skoj piśni)*. „Naukovì pracì. Ser.: Filologija. Movoznavstvo” № 136 (148): 8–12 [Вакарюк Людмила, Панцьо Стефанія. 2011. *Зоонімічні сімвалі в этномовній карціні сьвіту (на матэрыялі лемкіўскай пісні)*. „Навукові праці. Сер.: Філологія. Мовазнаўства” № 136 (148): 8–12].
- Voznjak Mihajlo. 1929. *İz s'pivanika Dominika Rudnic'kogo*. „Zapiski naukovogo tovaristva imeni Ševčënka” t. 150: 243–252 [Возняк Михайло. 1929. *Із сьпіваніка Дамініка Рудніцкага*. „Запіскі навуковага таваріства імені Шэвченка” t. 150: 243–252].
- Žlutka Ales'. 2007. *Mihal Karycki (26–43)*. U: *Historyja belaruskaj litaratury XI–XIX stahoddzjaŭ. Novaja litaratura: drugaja palova XVIII–XIX stahoddze, t. 2*, red. U. Marhel',

V. Čamjaryckì. Minsk: Belaruskaja navuka [Жлутка Алясь. 2007. *Міхал Карыцкі (26–43). У: Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў. Новая літаратура: другая палова XVIII–XIX стагоддзе, т. 2*, рэд. У. Мархель, В. Чамярыцкі. Мінск: Беларуская навука].

STRESZCZENIE: Przedmiotem badań niniejszego studium jest recepcja i wykorzystanie, a także funkcje artystyczne animalistycznej groteski w białoruskiej tradycji folklorystycznej i książkowej od drugiej połowy XVIII w. do początku XX w. W artykule zostały przeanalizowane folklorystyczne i literackie narracje poetyckie z białoruskiej przestrzeni kulturowej, w których zwierzęce obrazy i motywy pojawiają się jako alegorie. Takie narracje, szeroko reprezentowane w folklorze ludów słowiańskich i niesłowiańskich, były stopniowo chrystianizowane, wypełniane treściami dydaktycznymi, a zatem stały się podstawą do dalszego przetwarzania. W literaturze wątki takie funkcjonowały głównie jako groteski animalistyczne (termin inspirowany pojęciem groteski zwierzęcej, wprowadzonym przez Czesława Hernasa). Tradycja animalistycznych grotesek w białoruskiej przestrzeni kulturowej jest po raz pierwszy badana w kontekście hermeneutyki literackiej, w powiązaniu z ludowymi obrzędami i tradycjami (w szczególności w związku z obrzędkiem *Ptači kwas* zachowanym u Serbów Łużyckich). Popularność grotesek animalistycznych da się zauważyć nawet w XXI w.

SŁOWA KLUCZOWE: groteska animalistyczna, folklor, ujęcie literackie, chrystianizacja, modelowanie strategii egzystencjalnych.

АНАТАЦЫЯ: Прадмет даследавання ў артыкуле – рэцэпцыя і бытаванне, а таксама мастацкія функцыі анімалістычных гратэскаў у беларускай фальклорнай і кніжнай традыцыі другой паловы XVIII – пачатку XX ст. Вывучаюцца фальклорныя і літаратурныя паэтычныя нарацыі з беларускай культурнай прасторы, у якіх выступаюць анімалістычныя вобразы і матывы ў якасці алегорый. Такія нарацыі, пашыраныя ў фальклоры славянскіх і неславянскіх народаў, паступова хрысціянізаваліся, напauняліся дыдактычным зместам, таму і рабіліся грунтам для далейшай апрацоўкі. У літаратуры такія сюжэты функцыянавалі пераважна як анімалістычныя гратэскі (тэрмін, вытворны ад паняцця *groteska zwierzęca*, уведзенага Чэславам Гэрнасам). Традыцыя анімалістычных гратэскаў у беларускай культурнай прасторы другой паловы XVIII – пачатку XX ст. упершыню разглядаецца ў рэчышчы літаратурнай герменеўтыкі ў сувязі з народнымі абрадамі і традыцыямі (у прыватнасці, з абрадам *Ptači kwas*, які захаваны ў лужыцкіх сербаў). Адзначаецца папулярнасць песняў з анімалістычнымі гратэскамі нават у XXI ст.

КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ: анімалістычны гратэск, фальклор, літаратурная апрацоўка, хрысціянізацыя, мадэляванне экзістэнцыйных стратэгий.

Data przesłania artykułu: 29.05.2024

Data akceptacji artykułu: 21.08.2024

ABOUT THE AUTHOR / O AUTORCE

Zhanna Nekrashevich-Karotkaja / Жанна Некрашэвіч-Кароткая – Polska, Poznań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Filologii Wschodniosłowiańskich;

specjalność naukowa: literaturoznawstwo; zainteresowania naukowe: historia literatur słowiańskich, *cultural space studies*, hermeneutyka literacka.

Adres: Instytut Filologii Wschodniosłowiańskich UAM, Collegium Novum, al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań, Polska

Wybrane publikacje (2023–2024):

1. Nekrashevich-Karotkaja Zhanna. 2023. *Хрэстаматыя на старабеларускай літаратуры пад рэдакцыяй Галіны Тварановіч у кантэксце праблемы беларускага літаратурнага канона*. "Bibliotekarz Podlaski" vol. 58, № 1: 27–42.
2. Niekraszewicz-Karotkaja Žanna. 2024. „Przypatrzcie się ptakom podniebnym”: „ptasia kuchnia” opracowania piosenek ludowych w kulturze poetyckiej XVIII wieku (587–605). W: Kowalewska Danuta i in. [red.]. *Wiek osiemnasty od kuchni. IV Kongres Badaczy Osiemnastego Wieku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.